
Nedgang i sykepengeutbetalingene til selvstendig næringsdrivende

AV INGUINN HELDE

SAMMENDRAG

Mens nær 90 prosent av sykepengeutgiftene i 2007 kompenserte for sykefravær blant arbeidstakere, utgjorde utbetalingene til selvstendig næringsdrivende kun 5,1 prosent av utgiftene. Utbetalingene til denne gruppen utgjør en stadig lavere andel av de totale sykepengeutgifter, til tross for at selvstendig næringsdrivende utgjør en økende andel av de sysselsatte. Reduksjonen skyldes at sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende synker, mens sykefraværet blant arbeidstakerne har økt de siste to årene. Nedgangen blant de med egen virksomhet kan delvis forklares med tilbakegangen innen primærnæringene. Selvstendig næringsdrivende har imidlertid lenger sykefravær enn arbeidstakerne, blant annet fordi de i større grad er sykmeldt for muskel- og skjelettlidelser.

HVORFOR FOKUSERE PÅ DE SELVSTENDIG NÆRINGSDRIVENDE?

I denne artikkelen rettes søkelyset mot sykefraværsutviklingen blant de som driver egen næringsvirksomhet, og i hvilken grad vi kan se at fraværet i denne gruppen avviker fra sykefraværet blant arbeidstakere. Artikkelen er først og fremst ment som en deskriptiv fremstilling av forskjeller i sykefraværsutviklingen mellom de to gruppene.

Bakgrunnen for problemstillingen er todelt: For det første knyttes sykefraværsdiskusjoner vanligvis utelukkende mot arbeidstakernes fravær, mens sykefraværet blant selv-

stendig næringsdrivende har vært lite studert. For det andre har vi de siste årene hatt en sterk sysselsettingsvekst her i landet, og veksten har særlig vært høy blant de selvstendig næringsdrivende. Mens denne gruppen ble anslått å utgjøre om lag 158 000 personer i 2000, var antallet på om lag 190 000 i 2007. Fra å utgjøre 7 prosent av de sysselsatte i 2000, var andelen selvstendig næringsdrivende dermed nær 8 prosent i 2007, jfr. Statistisk sentralbyrås (SSB) arbeidskraftundersøkelser (AKU).

Til tross for en relativt stor økning i antallet selvstendig næringsdrivende, har det totale antallet sykefraværsdager for denne gruppen gått ned. Samtidig som andelen selv-

Regelverk

Sykepengeordningen i folketrykkløvens § 8 skal gi kompensasjon for bortfall av arbeidsinntekt for yrkesaktive som er arbeidsuføre på grunn av sykdom eller skade. Selvstendig næringsdrivende har mindre omfattende trygdeordninger i forbindelse med sykdom, svangerskap, fødsel og omsorg for barn enn det arbeidstakere har. Mens arbeidstakere får sykepenger fra arbeidsgiver de første 16 dagene av fraværet (arbeidsgiverperioden), må de som driver egen virksomhet selv bære kostnadene i denne perioden (egenrisikoperioden). Både arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende har deretter rett til sykepenger fra folketrygden fra 17. sykemeldingsdag. For begge grupper gjelder det også at sykepengegrunnlaget er begrenset oppad til 6 ganger grunnbeløpet (G). Men mens sykepengene for arbeidstakere utgjør 100 prosent av sykepengegrunnlaget, utgjør den obligatoriske sykepengeordningen for selvstendig næringsdrivende 65 prosent av sykepengegrunnlaget. De sistnevnte har imidlertid adgang til å tegne frivillig tilleggsforsikring som gir bedre dekning enn den obligatoriske ordningen.

Forsikringsordninger for selvstendige

Ved frivillig tilleggsforsikring kan selvstendig næringsdrivende oppnå nesten samme dekning som arbeidstakere. Mot særskilt premie kan det tegnes forsikring som kan omfatte:

- sykepenger med 65 prosent av sykepengegrunnlaget fra første sykemeldingsdag
- sykepenger med 100 prosent av sykepengegrunnlaget fra 17. sykemeldingsdag, eller
- sykepenger med 100 prosent av sykepengegrunnlaget fra første sykemeldingsdag.

Selvstendig næringsdrivende innen primærnæringene har egne ordninger. Den kollektive forsikringsordningen for jordbrukere gir rett til tilleggsykepenger med 100 prosent kompensasjon fra og med 17. sykemeldingsdag. I tillegg kan de tegne individuell frivillig tilleggsforsikring for sykepenger med 100 prosent dekning for de første 16 dagene. Fiskere og fangstmenn har en kollektiv tilleggsforsikring som gir rett til sykepenger med 100 prosent av sykepengegrunnlaget fra første sykemeldingsdag.

Datagrunnlag, definisjoner og metode

Regnskapsstatistikken er hentet fra stønadsregnskapet. Det øvrige datamaterialet er hentet fra NAVs sykepengestatistikk. Denne statistikken omfatter kun legemeldt sykefravær som folketrygden har betalt for, ikke egenmeldt fravær. Datagrunnlaget omfatter dermed ikke fravær i egenrisikoperioden (de første 16 dagene), dersom den næringsdrivende kun omfattes av den obligatoriske ordningen. Fravær som dekkes av tilleggsforsikring med dekning fra 1. dag inngår i datagrunnlaget, ettersom disse forsikringsutbetalingene krever at fraværet er attestert med sykmelding. For arbeidstakere omfatter datagrunnlaget kun sykefravær utover arbeidsgiverperioden på 16 dager.

Følgende to mål på sykefraværets omfang benyttes:

Sykepengetilfeller: antall sammenhengende sykefraværperioder med rett til sykepenger.

Sykepengedager: antall fraværst dager betalt av folketrygden, også kalt erstattede dager.

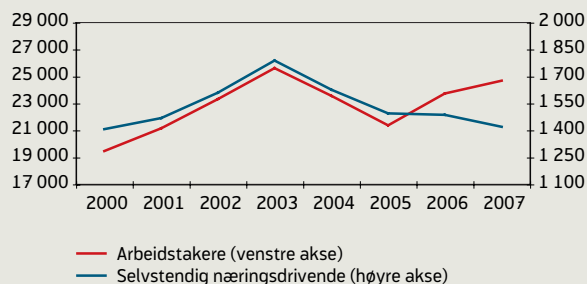
Antall sykepengetilfeller og sykepengedager er ikke de beste målene på sykefravær. Ideelt sett burde sykefraværet blitt målt ved å se på utviklingen i antall sykepengedager per sysselsatt (sykefraværst dagsverk). Vi har imidlertid ikke statistikk over utførte dagsverk blant selvstendige, og kan dermed ikke utarbeide statistikk over sykefraværst dagsverk for denne gruppen. For å bruke et datagrunnlag som er sammenliknbart for både selvstendige og arbeidstakere benyttes derfor antall sykepengetilfeller og sykepengedager som mål på sykefraværst utviklingen. I figurene er aksene gjort sammenliknbare ved at minimums- og maksimumsnivå for de aktuelle målene ligger ca. 25 prosent under/over gjennomsnittsnivået for perioden.

Sysselsettingstallene er hentet fra Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU). Denne kilden benyttes fordi AKU omfatter anslag på antall selvstendig næringsdrivende.

Med *selvstendig næringsdrivende* menes yrkesaktive som driver egen virksomhet og som ikke er ansatt av andre offentlige eller private selskaper. En del personer er både arbeidstakere og selvstendige. For å unngå dobbelttelling er denne gruppen utelatt fra datamaterialet. Datagrunnlaget omfatter dermed de som utelukkende er selvstendig næringsdrivende eller arbeidstakere.

stendig næringsdrivende har økt, har sykefraværet i gruppen blitt redusert, dersom fraværet måles som andel av totalt sykefravær blant alle sysselsatte. Antallet sykepengetilfeller blant selvstendig næringsdrivende som andel av totalt antall sykepengetilfeller var på sitt høyeste i 2003 og utgjorde 6,7 prosent, mens den fire år senere var redusert til 5,1 prosent. Tilsvarende utgjorde antall sykepengedager blant de selvstendige 7,0 prosent av totalt antall

Figur 1:
Regnskapsførte sykepengeutgifter for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende.
2000 – 2007. Mill. kroner

KILDE: NAV

sykepengedager betalt av folketrygden i 2003. I 2007 var andelen redusert til 5,8 prosent. Utviklingen indikerer dermed at sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende er redusert sammenliknet med arbeidstakernes fravær.

Endringene gjenspeiles i utgiftsutviklingen. Sykepengeutbetalingene til selvstendig næringsdrivende utgjorde i år 2000 i alt 6,5 prosent av folketrygdens totale sykepengeutgifter¹. Syv år senere var andelen redusert til 5,1 prosent. Sykepengene til de selvstendig næringsdrivende har med unntak av de siste to årene i stor grad fulgt samme utvikling som for arbeidstakerne.

Som figur 1 viser, økte de regnskapsførte utgiftene til sykepenger for begge gruppene i perioden 2000 til 2003, før utviklingen snudde til en nedgang de etterfølgende årene. Fra 2005 til 2007 økte derimot utgiftene for arbeidstakergruppen med om lag 15 prosent til 24,7 mrd. kroner, mens utgiftene til de selvstendig næringsdrivende gikk ned med 5 prosent til om lag 1,4 mrd. kroner². I denne perioden økte sysselsettingen i de to gruppene med henholdsvis 6 og 15 prosent (jf. AKU). Selv om det både blant arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende er blitt stadig flere som omfattes av sykepengeordningene, er utviklingen i utbetalingene altså motsatt blant de med egen virksomhet. Dette kan indikere at det kan være forskjeller mellom de to gruppene med hensyn til hvilke forklaringsfaktorer som har betydning for sykefraværst utviklingen.

At sykepengeutgiftene endres, trenger ikke å bety at sykefraværet endres i samme retning. Foruten sysselset-

¹ Når vi i denne artikkelen ser på sykepengeutbetalingene fra folketrygden til selvstendig næringsdrivende, tas det ikke hensyn til premieinntektene fra de som har tegnet tilleggsforsikring.

² Ikke justert for prisvekst.

tingsveksten påvirkes utgiftene av en lang rekke forhold, bl.a. lønnsutviklingen, næringsfordelingen, graderingen på og varigheten av sykefraværene, lønnsnivåene til de sykmeldte og tilbøyeligheten til å bli sykmeldt innen ulike inntektsgrupper. I prinsippet kan dermed sykepenge- utgiftene øke selv om sykefraværet går ned, for eksempel dersom lønnsnivået generelt øker eller dersom fraværet vris mot næringer med høyt lønnsnivå. Motsatt kan en utgiftsreduksjon skyldes at antallet sysselsatte faller (for eksempel i en lavkonjunkturperiode) samtidig som fraværet er konstant blant de som har trygge jobber. Det vil i så fall bety at fraværet per sysselsatt øker. For å forstå sysselsettingens betydning for utviklingen i sykepenge- utgiftene, kan vi altså ikke bare se på sysselsettingsveksten.

HVA SKJEDDE ÅRENE 2000–2007?

Konjunkturutviklingen er en viktig faktor. Ved overgangen til det nye millenniumet var aktivitetsnivået lavt i norsk økonomi. Selv om det i perioden 2000–2002 var en svak vekst i antall sysselsatte totalt i perioden, ble antall selvstendig næringsdrivende redusert, og nedgangen syntes i første rekke å ramme kvinner med egen virksomhet. Derimot var det i den samme perioden en kraftig vekst i antallet kvinner ansatt på deltid (jf. AKU). Konjunktur- bunnene ble passert i første halvår 2003, deretter har vi vært inne i en oppgangskonjunktur. Den sterke veksten i tallet på selvstendig næringsdrivende kan derfor delvis forklares med at flere vil forsøke å bygge opp en egen virksomhet i oppgangstider. Samtidig har sammen- setningen av gruppen selvstendig næringsdrivende blitt endret, og det har blant annet blitt færre innen primær- næringene og flere håndverkere innen bygge- og anleggs- næringen.

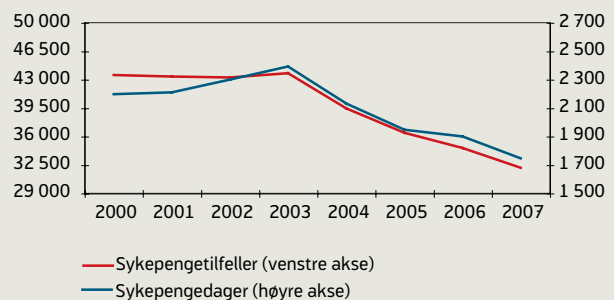
Utvidelsen av EU i 2004 har hatt stor betydning. Denne har medført en sterk økning i arbeidsinnvandringen til Norge. Som følge av det gode arbeidsmarkedet og den høye etterspørselen etter arbeidskraft her i landet, ble det i løpet av 2007 registrert 77 700 arbeidstillatelser til borgere fra de nye EU-landene, en økning på nær 40 prosent fra året før (jfr. Utlendingsdirektoratet). Veksten i arbeidsinnvandringen har bidratt til en sterk syssel- settingsvekst først og fremst i arbeidstakergruppen, men mange innvandrere er også registrert som selvstendig næringsdrivende. Ettersom denne gruppen innvandrere antas å ha lavt sykefravær, kan de ha bidratt til et lavere fravær både blant arbeidstakere og selvstendige. Selv om datamaterialet i denne artikkelen ikke gir grunnlag for å analysere hvordan utviklingen i sykefraværet er blitt påvirket av den store arbeidsinnvandringen, kan vi gå ut fra at den påvirker resultatene.

HVORFOR GÅR SYKEFRAVÆRSUTVIKLINGEN TIL SELVSTENDIG NÆRINGSDRIVENDE OG ARBEIDSTAKERE I ULIK RETNING?

Ettersom det er langt flere arbeidstakere enn selvstendige og dermed en viss nivåforskjell mellom gruppene både i antall sykepengetilfeller og i erstattede sykepengedager, kan det være hensiktsmessig å se på fraværsutviklingen i de to gruppene separat. Som figur 2 viser, var sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende stabilt i perioden 2000–2003. Målt i antall legemeldte sykepengetilfeller betalt av folketrygden, lå sykefraværet jevnt mellom 43 300 og 43 800 tilfeller. Antall sykepengedager økte imidlertid fra nær 2,2 mill. dager i 2000 til nesten 2,4 mill. dager tre år senere, en vekst på nær 9 prosent.

Figur 2:

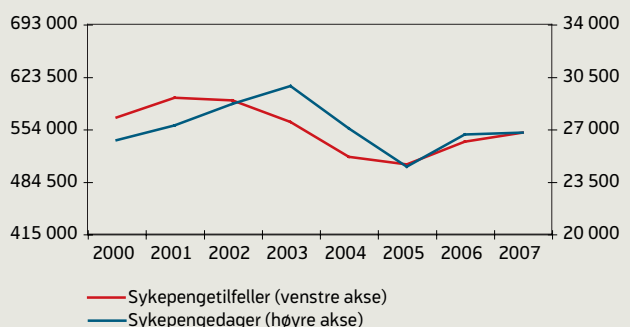
Legemeldte sykepengetilfeller og sykepengedager erstattet av folketrygden for selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

KILDE: NAV

Figur 3:

Legemeldte sykepengetilfeller og sykepengedager erstattet av folketrygden for arbeidstakere. 2000–2007.

KILDE: NAV

I 2004 begynte imidlertid fraværet å gå ned, og frem til 2007 ble antallet legemeldte fraværstilfeller for denne gruppen redusert med nær 27 prosent. Antall erstattede dager ble også redusert med 27 prosent, noe som medførte at de selvstendig næringsdrivende fikk erstattet i alt 1,75 mill. sykepengedager i 2007.

Sykefraværet blant arbeidstakere viste derimot en litt annen utvikling, jf. figur 3. Mens det var en jevn økning i antall erstattede dager før nedgangen i 2004, kom det en svak reduksjon i antall sykepengetilfeller allerede i 2002. Nedgangen varte frem til 2005, før både antall tilfeller og erstattede dager igjen viste en oppgang i 2006.

Årsakene til at sykefraværsutviklingen for selvstendige og arbeidstakere avviker kan være mange. Forhold på arbeidsmarkedet er som tidligere nevnt en forklaring. Men sykefraværet påvirkes også av demografiske forhold, regelverksendringer, forvaltningspraksis, helse og holdninger (Hauge 2005). I den økonomiske litteraturen er det ofte to forhold som trekkes frem når bevegelsene i sykefraværet diskuteres; *disiplinerings-effekten* og *sammensetningseffekten* (Bjørnstad 2006). Ulikhetene vi observerer, kan skyldes at de selvstendig næringsdrivende tilpasser seg til eventuell sykdom på en annen måte enn hva arbeidstakerne gjør. Dette kan skyldes at sykepengereguleringen for selvstendig næringsdrivende i utgangspunktet gir en lavere kompensasjon ved sykdom enn hva arbeidstakerne mottar, men også at sykefravær for selvstendig næringsdrivende i større grad kan påvirke virksomhetens økonomiske resultat. Disiplinerings-effekten er basert på antakelsen om at sykefravær har en kostnad for den enkelte fordi det kan påvirke den enkeltes karrieremuligheter, og ved at det kan påvirke lønnsomheten i virksomheten og dermed risikoen for at virksomheten skal overleve (Askildsen m.fl. 2002). Dette tilsier at sysselsatte har lavere terskel for å sykmelde seg i perioder med oppgangskonjunktur og lav arbeidsledighet, når det er enklere å finne en alternativ jobb. Kostnaden ved sykefravær er større for selvstendige enn for arbeidstakere, og dette kan føre til at differansen mellom sykefraværet for arbeidstakere og selvstendige øker i oppgangstider.

Sammensetningseffekten oppstår ved at sysselsettingens sammensetning endres når aktivitetsnivået i økonomien endres (Bjørnstad 2006). Det høye aktivitetsnivået og de siste års mangel på arbeidskraft kan antas å medføre at en del marginale grupper som ellers ville hatt problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet nå har fått jobb. Disse arbeidstakerne kan imidlertid antas å ha mer fravær enn andre sysselsatte. Differansene i fraværutviklingen kan ut fra dette perspektivet ses i sammenheng med at selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere er ulike, i den forstand at personer som velger å drive egen virksomhet har andre kjennetegn enn de fleste som foretrekker arbeidstakerrollen. Individuelle kjennetegn som kjønn,

alder, utdanning, familiesituasjon osv. påvirker jobbvalget (Stambøl 2007). Å starte egen virksomhet er svært krevende, og sykefravær utgjør en betydelig økonomisk risiko for virksomheten. Det er derfor rimelig å anta at den økte sysselsettingen blant marginale grupper i særlig grad har skjedd blant arbeidstakerne, og i mindre grad blant de selvstendig næringsdrivende. Dette kan også ha bidratt til at differansen i sykefraværet mellom arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende har økt.

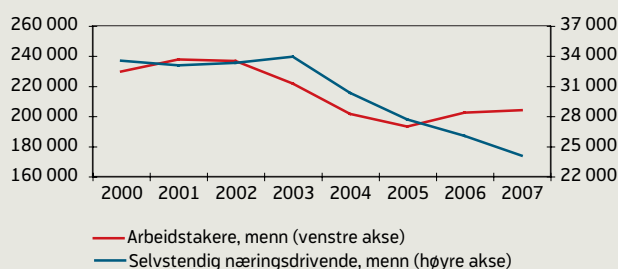
Årsakene til den observerte sykefraværsutviklingen er trolig sammensatt. Ettersom sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende i liten grad er undersøkt tidligere, vil vi derfor se nærmere på hvilke differanser som de siste årene har kommet til syne i forhold til arbeidstakergruppen.

Størst nedgang blant selvstendig næringsdrivende menn

I dag er nesten like mange kvinner som menn yrkesaktive. I følge AKU var fordelingen blant arbeidstakerne i 2007 på 51 prosent menn og 49 prosent kvinner. Blant de selvstendige er imidlertid mennene i klar overvekt, og hele 74 prosent av de selvstendig næringsdrivende er menn. At det er en såpass lav kvinneandel blant de selvstendig næringsdrivende bidrar til at det faktiske uttaket av sykepengedager og antall sykepengetilfeller er lavest for denne gruppen. Til tross for differansene i gruppenes størrelse, finner vi likevel enkelte fellestrekk i fraværutviklingen.

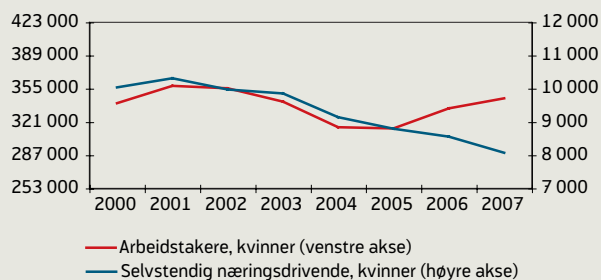
Både for selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere er det stort sett slik at i perioder med økt sykefravær har kvinner en sterkere vekst i fraværet enn menn, mens det i perioder med nedgang i sykefraværet er en sterkere reduksjon blant menn enn blant kvinner. Et unntak ses i antall sykepengetilfeller for selvstendig næringsdrivende. Der

Figur 4:
Antall legemeldte sykepengetilfeller betalt av folketrygden for sysselsatte menn. Arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

KILDE: NAV

Figur 5:
Antall legemeldte sykepengetilfeller betalt av folketrygden for sysselsatte kvinner. Arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

KILDE: NAV

har utviklingen vært stabilt nedadgående for kvinner helt siden 2001, et fall som startet to år tidligere enn blant selvstendige menn. Denne nedgangen sammenfalt med en reduksjon i antall kvinner med egen virksomhet.

Ser vi fraværutviklingen blant sysselsatte, ser vi at antallet sykepengetilfeller for sysselsatte menn (se figur 4) i årene 2000–2002 var relativt stabilt både blant arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. Deretter gikk fraværet nedover blant arbeidstakerne fra 2003 til 2005, før de igjen fikk en fraværsvest i 2006 og 2007. For menn med egen virksomhet har utviklingen derimot vist en kontinuerlig nedgang siden 2003.

Fraværnedgangen i den sistnevnte gruppen har trolig flere årsaker. For det første, kan innstramningene i regelverket fra 1. juli 2004 i stor grad forklare at sykefraværet falt både for selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere i 2004 og 2005. Samtidig bidro endrede rammebetingelser i fiskerinæringen til en kraftig reduksjon i antall fiskefartøy og i antall yrkesfiskere³ (Fiskeridirektoratet 2007), og det er nå nesten ingen rekruttering til dette yrket. Denne næringen står for en vesentlig del sykefraværet blant selvstendig næringsdrivende.

Blant yrkesaktive kvinner ser vi et nesten identisk bilde som blant yrkesaktive menn (se figur 5). Mens fraværutviklingen blant kvinner i arbeidstakergruppen følger en tilsvarende kurve som mennene i samme gruppe, startet som nevnt nedgangen i antall legemeldte sykepengetilfeller blant selvstendig næringsdrivende kvinner allerede i 2001.

Det er kvinner i arbeidstakergruppen som har hatt den største veksten i sykefraværet i perioden. Størst nedgang i sykefraværet har det vært blant selvstendig næringsdrivende menn. Ettersom kvinner flest er arbeidstakere, mens flere menn enn kvinner er selvstendig næringsdrivende bidrar dette til at forskjellen i sykefravær mellom kvinner og menn øker.

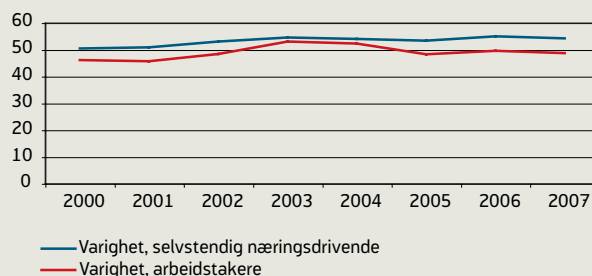
Kjønnsforskjellene må for øvrig ses i sammenheng med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Kvinner er i større grad ansatt innen næringer der sykefraværet er høyt, som for eksempel helse- og sosialsektoren, undervisning og andre sosiale og personlige tjenester. Men de kvinnene som etablerer egen virksomhet, velger også i stor grad de typiske kvinnenæringene. I 2006 ble for øvrig kun 16 prosent av nye foretak etablert av kvinner (SSB 2007).

Høyere gradering og lengre varighet på fraværet

Dersom påstanden om at arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende tilpasser seg eventuell sykdom på ulikt vis stemmer, bør det bety at selvstendig næringsdrivende er mer alvorlig syke i sykefraværsperioden enn hva arbeidstakerne er. I så fall bør dette gi utslag både i fraværets gradering og varighet, og vi må forvente at de selvstendige både har en høyere sykemeldingsgrad og en lengre fraværperiode enn arbeidstakere.

Sykepengestatistikkens opplysninger om gjennomsnittlig sykepengegrad er dessverre mangelfulle, i den forstand at det kun er fraværperiodens siste grad som blir registrert i statistikken⁴. De tilgjengelige dataene viser imidler-

Figur 6:
Gjennomsnittlig antall dager per sykepengetilfelle. Arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. 2000–2007.

KILDE: NAV

³ Sommeren 2003 ble det iverksatt en kondemneringsordning for mindre kystfiskefartøy. I 2004 ble det dessuten innført et årlig gebyr for å ha fartøy registrert i Merkeregisteret.

⁴ Dersom den sykemeldte for eksempel starter en fraværperiode med 100 prosent sykmelding, deretter prøver en periode på 50 prosent, før vedkommende igjen blir 100 prosent sykmeldt resten av sykemeldingsperioden, vil dette fraværet i våre registre kun bli registrert med sykepengegraden på det tidspunktet fraværet ble avsluttet, altså 100 prosent. Gjennomsnittlig gradering for fraværperioden blir med andre ord ikke bli korrekt.

tid at mens både selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere i 2000 hadde en gradering på om lag 89 prosent, var graderingen 6 år senere redusert til 85,3 prosent for den førstnevnte gruppen og 83,6 prosent for den sistnevnte.

Som figur 6 viser, er også varigheten av sykefraværet litt lenger for de selvstendig næringsdrivende enn for arbeidstakerne. I 2000 var den gjennomsnittlige varigheten per tilfelle 50 dager for selvstendige og 46 dager for arbeidstakere. I 2003 og 2004 var differansen mellom de to gruppene kun 2 dager, mens den siden 2005 har ligget stabilt på 5 dager.

For 2007 var gjennomsnittlig varighet per tilfelle på 54 dager for selvstendig næringsdrivende og 49 dager for arbeidstakere. Kvinner med selvstendig virksomhet har for øvrig det lengste fraværet. I 2007 var gjennomsnittlig varighet per tilfelle for denne gruppen 61 dager. Kortest varighet på sykefraværet hadde kvinnelige arbeidstakere, med et gjennomsnitt på 49 dager per tilfelle.

Graderingen og fraværets lengde avhenger naturligvis av hva som feiler den sykmeldte. At selvstendig næringsdrivende har høyere gradering og lengre varighet per sykepengetilfelle kan dermed indikere at deres fravær har andre årsaker enn fraværet blant arbeidstakerne. Stemmer dette?

Muskel- og skjelettlidelser mest utbredt blant selvstendig næringsdrivende

Mer enn 60 prosent av alle sykefraværstilfellene her i landet skyldes muskel- og skjelettlidelser eller psykiske lidelser. Mens muskel- og skjelettlidelser er mer utbredt blant selvstendige enn blant arbeidstakere, er derimot psykiske lidelser mer utbredt blant arbeidstakere enn selvstendige. I 2007 skyldes om lag 51 prosent av sykepengedagene benyttet av selvstendig næringsdrivende muskel- og skjelettlidelser, mens slike diagnoser stod for nær 43 prosent av fraværsdagene blant arbeidstakerne. De siste årene har det vært en nedgang i sykefraværet som skyldes disse lidelsene, først og fremst blant arbeidstakerne. Blant de selvstendig næringsdrivende har nedgangen imidlertid vært svak.

De psykiske lidelsene har derimot vist en oppgang for begge grupper. I 2000 var 11,7 prosent av sykepengedagene blant selvstendig næringsdrivende forårsaket av slike lidelser, i 2007 var andelen vokst til nær 15 prosent. Blant arbeidstakerne vokste andelen i samme periode fra 18 prosent til nær 21 prosent. Fravær grunnet psykiske lidelser synes for øvrig minst utbredt blant bønder. Av andre diagnoseforskjeller mellom gruppene ser vi et relativt høyere fravær på grunn av hjerte- og karsykdommer blant de med egen virksomhet, og et noe lavere uttak av sykedager grunnet svangerskapsrelaterte diagnoser. De to sistnevnte differansene har naturligvis sammenheng med at tre av

fire selvstendig næringsdrivende er menn, og at det som tidligere nevnt er få selvstendige i de yngste aldersgruppene.

Etter mange år med diskusjon vil selvstendig næringsdrivende fra 1. juli 2008 få rett til foreldrepenger ved fødsel og adopsjon, samt svangerskapspenge. Mangelen på slike rettigheter, og den mindre omfattende sykepengeordningen, har lenge vært fremholdt som en viktig grunn til at mange kvinner ikke ønsker å satse på egen næringsvirksomhet fordi de anser dette som vanskelig å kombinere med omsorg for barn. Ser vi på sykepengestatistikken for 2008 fant vi kun 539 sykepengetilfeller blant selvstendige kvinner i aldersgruppen 20–39 år med fravær på grunn av svangerskapsrelaterte sykdommer. Forskjellen mellom kvinnelige arbeidstakere og selvstendige næringsdrivende i aldersgruppen 20–39 år er imidlertid ikke så stor: blant arbeidstakerne i denne aldersgruppen var 25 prosent av sykepengedager knyttet til svangerskap, mens denne diagnosegruppen gjaldt 20 prosent av fraværsdagene blant jevnaldrende kvinner med egen virksomhet. Som følge av regelendringen neste år er det grunn til å tro at fravær knyttet til svangerskapsrelaterte sykdommer vil øke for selvstendig næringsdrivende. I tillegg bidrar regelendringen til at tilleggforsikringene blir rimeligere.

FÆRRE TEGNER TILLEGGSFORSIKRINGER

Tilleggsforsikringene for selvstendig næringsdrivende er frivillig. De selvstendig næringsdrivende er ingen ensartet gruppe, verken når det gjelder hva de jobber med, eller hvilken sykepengeordning de omfattes av. Spesielt ved kortvarige sykefravær vil det derfor variere om – og i hvilken utstrekning – en næringsdrivende har inntektstap.

Den obligatoriske ordningen med 65 prosent dekning fra 17. sykedag omfatter alle selvstendig næringsdrivende, altså anslagsvis 190 000 personer i 2007. Omlag 50 000 bønder og 10 600 fiskere omfattes av kollektive forsik-

Tabell 1:
Antall inngåtte frivillige forsikringer fordelt etter ordning. Per 30.09. 2004–2007.

Ordning:	30-09-04	30-09-07
I alt	31 191	28 079
Selvstendige 65 % fra 1.dag	3 555	3 060
Selvstendige 100 % fra 17. dag	25 107	23 571
Selvstendige 100 % fra 1. dag	2 098	1 138
Jordbrukere 100 % fra 1. dag	431	310

KILDE: NAV

ringsordninger⁵. Ca. 40 prosent av gårdbrukerne har imidlertid sitt hovedyrke utenom bruket (SSB 2003). Majoriteten i denne gruppen kan derfor også antas å være omfattet av sykepengeordningen for arbeidstakere. Tabell 1 viser hvor mange selvstendig næringsdrivende som har tegnet tilleggsforsikringer.

Per 3. kvartal 2004 var det tegnet nær 31 200 tilleggsforsikringer. På samme tidspunkt 3 år senere var antallet ca. 28 100, en tilbakegang på 10 prosent. Vi ser dermed at det i en periode med sterk vekst i antall selvstendig næringsdrivende tegnes stadig færre tilleggsforsikringer. Grovt anslått vil dette tilsi at om lag 100 000 selvstendige kun var dekket av den obligatoriske ordningen ved utgangen av 2007.

TILLEGGSFORSIKRINGENE DEKKET 42 PROSENT AV SYKEPENGEUTGIFTENE

NAV's regnskapsstatistikk gir ikke eksakte tall for hvordan utgiftene fordeler seg på mellom den obligatoriske ordningen og tilleggsforsikringene. Vi kan likevel anslå at om lag 58 prosent av de 1 420,5 mill. kroner som ble utbetalt av folketrygden i 2007 var utgifter under den obligatoriske ordningen. Tilleggsforsikringene dekket med andre ord ca. 42 prosent av sykepengeutbetalingene til de selvstendig næringsdrivende, om lag 595 mill. kroner. Syv år tidligere var den tilsvarende andelen 47 prosent.

Den obligatoriske trygden dekker dermed en stadig høyere andel av sykepengeutgiftene. En hovedårsak til denne endringen er utviklingen innen primærnæringene, med stadig færre heltidsbønder og fiskere. Et resultat av denne nedgangen er at sykepengeutbetalingene til disse to gruppene er redusert med om lag 17 prosent fra 2000 til 2007. En annen årsak til den obligatoriske trygdens økte betydning er at forsikringene som gir dekning fra 1. dag er blitt veldig dyre. Som tabell 1 viser er antallet forsikringer innen disse kategoriene redusert de siste årene. I perioder med sterk tilgang på nye selvstendige kan det dessuten tenkes at disse ordningene vil utgjøre en redusert andel av det totale antall forsikringer, fordi nyetablererne gjerne er yngre og i mindre grad enn de øvrige selvstendige ventet å ha behov for å være forsikret.

OPPSUMMERING

Sykefraværet har de siste to årene gått ned blant selvstendig næringsdrivende, samtidig som det har økt blant arbeidstakere. Når vi sammenliknet selvstendig næringsdrivende med arbeidstakere fant vi at utviklingen går i samme retning for kvinner og menn i de to gruppene, og det virker som om det er konjunkturutviklingen og hvor man jobber som har størst betydning. Fraværnedgangen blant selvstendig næringsdrivende må også delvis ses i sammenheng med at primærnæringene svarer for en stadig lavere andel av de sysselsatte innen denne gruppen.

Årene 2006 og 2007 var spesielle: lønns- og sysselsetningsveksten var sterk, arbeidsinnvandringen rekordhøy, og politikere og media fokuserte etter hvert mye på behovet for å redusere sykefraværet. Det gjenstår å se om forskjellene i utviklingen vil fortsette.

REFERANSER

Askildsen, Jan Erik, Espen Bratberg og Øyvind Anti Nilsen (2002): «Unemployment, Labour Force Composition and Sickness Absence: A Panel Data Study», IZA Discussion paper no. 466, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn

Bjørnstad, Roger (2006): «Er det økte sykefraværet tegn på et mer inkluderende eller ekskluderende arbeidsliv?» Økonomiske analyser nr. 6/2006 (Statistisk sentralbyrå)

Fiskeridirektoratet (2007): «Fiskefartøy og fiskarar, konseksjonar og årlege deltakaradgangar.» Rapport for 2006.

Hauge, Linda (2005): «Sykefraværet – utvikling og årsaker.» Arbeid, velferd og samfunn 2005 (Rikstrygdeverket).

Stambøl, Lasse Sigbjørn (2007): «Regional dynamikk i selvstendig næringsvirksomhet i Norge.» Rapport 2007/35 (Statistisk sentralbyrå).

Statistisk sentralbyrå (2003): «Levekår blant landbruksbefolkningen 2002. Bonden bekymret for fremtiden – trives i hverdagen.»

Statistisk sentralbyrå (2007): «Eigarskap i næringslivet. Dei fleste etablerarar av føretak er menn.»

⁵ Kun bønder som mottar driftstilskudd og fiskere som har fiske som hovedyrke omfattes av de kollektive ordningene.